

**A MAKÓI PLÉBÁNIA FELÜLVIZSGÁLT TÖRTÉNETE
AZ 1848/49-ES SZABADSÁGHARCBAN**

ZAKAR PÉTER

ABSTRACT

This essay was originally written by the author for a volume on the history of the parish of Makó. In the opinion of the editor, the parish priest of Makó's struggle for 15 cords of firewood is an insult to the memory of the 1848/49 War of Independence, and the apostasy of his chaplain is also contrary to the theme of the book. His opinion must be respected, but we also consider it important to publish the material in its entirety. This is how this study was born, which deals with the history of the parish of Makó in 1848/49, based mainly on archival sources that have not been published so far.

Ezt a tanulmányt eredetileg a makói plébánia történetét tárgyaló kötetbe írtam. A szerkesztő megítélése szerint a makói plébános 15 öl tűzifáért folytatott küzdelme sérti az 1848/49-es forradalom és szabadságharc emlékét, káplánjának hitehagyása pedig szintén ellentétes a kötet tematikájával. Véleményét tiszteletben kell tartanom, ugyanakkor az anyag csonkítatlan közlését is fontosnak tartom. Így született ez a tanulmány.

Az 1700-ban alapított makói plébánia a csanádi egyházmegye északi részén, püspöki birtokon jött létre. Patrónusa a mindenkori csanádi püspök volt. A városban 1848-ban 5577 latin szertartású római katolikus mellett 10 823 református, 2340

görögkatolikus és 1270 izraelita hívő élt, leszámítva néhány kisebb vallási közösséget. A sok filia miatt a plébános mellett két kápláni állást is létrehozta.¹

Az 1848/49-es szabadságharc egyháztörténeti vonatkozásainak megértéséhez figyelembe kell venni, hogy ez a késői jozefinizmus időszaka, amikor a papokat állami hivatalnoknak tekintették. A jozefinizmus nevét II. Józsefről kapta, ugyanakkor az egyháztörténészek szerint ekkor egy 1768-tól 1850-ig tartó, a liberalizmusban számos vonatkozásban tovább élő szellemi-politikai-kulturális irányzatról beszélhetünk. Ennek során az állam erőteljesen beavatkozott az egyházi életbe, ugyanakkor biztosította a magánélet terén a szabad vallásgyakorlást. A jozefinizmus a vallás szerepét az állami keretek között, a józan ész figyelembevételével, az emberi jólét előmozdításában jelölte meg. Ez együtt járt a múlt és az egyházi hagyományok kritikus, helyenként ellenséges szemléletével, az „egyházi visszaélések” megszüntetésével és a „józan észnek megfelelő” egyház kialakításával.² A jozefinizmus tehát utat nyitott az egyházon belüli reformerőknek is.³ Ugyanakkor mind a magyar kormány, mind a bécsi politikusok elvárták a kormányrendeletek szószékről történő kihirdetését, továbbá az egyháziak tevékeny támogatását az adott politikai vagy katonai célok végrehajtásához.⁴

A Csanádi egyházmegye tudós püspöke, Lonovics József a korabeli konzervatív papság rendkívüli tehetséggel megáldott, angolszász műveltségű tagja volt, akit I. Ferenc király 1834. március 9-én nevezett ki csanádi püspökké. 1840 novemberétől hat hónapon át diplomáciai kiküldetésben Rómában időzött, ahol kitűnő diplomáciai érzékének köszönhetően elérte, hogy a reverzális nélküli házasságoknál engedélyezzék az „assistencia passiva”-t, továbbá biztosította a trienti forma nélkül kötött vegyes házasságok hallgatólagos elismerését is. 1843. július 6-án nemesítették, október 7-én pedig a Magyar Tudományos Akadémia is tiszteletbeli tagjává választotta. 1837-től 1847-ig a Nagyváradi Királyi Akadémia igazgatója és tankerületi főigazgató volt. Temesváron az 1840-es évek első felében először filozófiai, majd jogi fakultást alapított. Apponyi György kancellár szerette volna áthelyeztetni a Váci püspökség élére, és egyúttal rábízni az egyetem és az egész magyar oktatásügy irányítását, de erre végül nem került sor. Lonovics több reformpárti politikussal is jó kapcsolatban volt, pártolta a Duna–Tisza-csatorna és a Szeged–Temesvárasútvonal megépítését, a Temesvári Takarékpénztár létrehozását, és az ottani zenei egyesületet is, továbbá buzgón látogatta egyházmegyéje plébániáit. 1847-ben támogatta a Konzervatív Párt választási küzdelmét egyházmegyéje területén a liberálisokkal szemben, miközben egészsége helyreállítása érdekében a marienbadi fürdőt is meglátogatta.⁵

A csanádi püspök tagja volt az 1848. március 15-én Bécsbe induló országgyűlési küldöttségnek, majd március 18-án Pozsonyban, az országgyűlésen kijelentette, hogy „én is részemről kész vagyok a papi dézsmáról lemondani s ez áldozatot is

a haza oltárára letenni”⁶. A lemondás hátterével kapcsolatban érdemes megemlíteni, hogy a tizedről való lemondás a Csanádi egyházmegyében nem okozott olyan súlyos problémákat, mint pl. Szepesben, ahol a papság jelentős hányada koldusbotra jutott és állami segílyre szorult, mivel az általunk vizsgált püspökségben alig volt rá példa, hogy a papság a tized tizenhatod részéből (sedecima) jövedelemkiegészítést kapott.⁷ Március 19-én Lonovics azt írta papjainak, hogy az új törvények (mindkét tábla 18-án fogadta el a közteherviselésről, az úrbéri szolgáltatások utólagos állami kárptálassal történő azonnali megszüntetéséről, és az egyházi tized eltörléséről szóló törvényjavaslatokat) nagy jótéteményt jelentenek a népnek és a papságnak, 23-án pedig az uralkodó főkegyúri jogát védte a liberális főrendekkel szemben.⁸

Makón a plébánosi javadalmat a szegedi születésű Makra Imre töltötte be. Szülővárosában járt gimnáziumba, majd a pesti központi szemináriumban folytatta tanulmányait. Pappá szentelését követően 1822-től a püspöki udvarban alkalmazták Temesváron. Volt püspöki leváltáros és aulista, ceremonárius és konzisztórium-i jegyző is. 1831-től guttenbrunni plébánosként szolgált, majd 1835. december 30-án püspöke makói plébánosná nevezte ki. Beiktatására 1836. február 9-én került sor, egyúttal rendes kerületi esperessé nevezték ki.⁹ Makói kinevezéséért mind ő, mind pedig édesapja, Makra Ferenc levélben mondott köszönetet Lonovics József püspöknek.¹⁰ A plébános „házanépet” házvezetőnője, szakácsa, két cseléd és egy háziszolga képezte.¹¹

Az 1859-es egyházlátogatás alkalmával előjárói így jellemezték a magyarul és németül beszélő Makra Imrét: „Lelkiismeretét a Szentszék részéről bűnbánat számára megállapított időben megtisztítja. Adósság nem terheli. Plébániájától nagyon ritkán van távol, az éjszakát nem tölti a plébánia épületén kívül, hacsak a szükség nem kényszeríti. Helyzetének megfelelő élelmet és ruházatot használ, amennyire lehetőségei engedik. Szerencsejátékokkal nem foglalkozik, a világiak tisztességes vendégeit nem kerüli, de kapzsi és törtető módon nem keresi. Az érzékibb nemet óvatosan kerüli. Nyerészkedéssel és kereskedelemmel nem foglalkozik.”¹²

Az 1848. márciusi események közepette Makra Imre levélben köszöntötte püspökét névnapja alkalmából, amely jókívánásokért a püspök szintén írásban mondott köszönetet.¹³ Az espereskerület, illetve a makói plébánia protokollumában 1848. március-április folyamán alig olvashatunk egy-két bejegyzést, pedig a háttérben fontos folyamatok zajlottak. Bánhidya Albert, Csanád megye másodalispánja az áprilisi törvények közelgő szankcionálására utalva március 29-én arról tudósította a makói plébánost, hogy Magyarország Őfelsége kegyelme által megnyerte, amit régóta óhajtott, a felelős minisztériumot, így „a független országok közé soroztatott”. Ennek megünneplésére valamennyi templomban „hálaadó isteni szolgálatot” kellett tartani a vármegye templomaiban.¹⁴

Lonovics püspök aznap, Pozsonyban kelt levelében tudatta az uralkodó elhatározását a „nemzeti őrsereg” felállításáról, amelynek feladata a rend, a béke, a nyugalom, a személy- és vagyónbiztonság fenntartása. Miután az országnak vannak olyan területei, ahol ettől elborzadnak vagy azt összekeverik a hivatásos katonasággal, felszólította papjait, hogy ne a szószékről, hanem magánbeszélgetések során világossítsák fel híveiket a valós helyzetről.¹⁵ Április 16. és 24. között a makói kerületben is köröztették a püspök nemzetőrséggel kapcsolatos, március 29-i felszólítását.¹⁶ Makón viszonylag későn kezdődött a nemzetőrség megszervezése.¹⁷ Ez érthetővé teszi, miért kellett a haza védelméről részletesen beszélnie a makói plébánosnak „V. Ferdinánd dicső születésünnepé” alkalmával tartott prédikációjában a haza védelméről. Az ünnepi misét április 25-re rendelték meg a hatóságok, miután az eredetileg a nagyhétre esett, de Makón a katolikus templomban azt április 30-án tartották meg.¹⁸

Makra Imre történeti visszapillantással kezdte szentbeszédét, majd rátért az aktuális eseményekre: eszerint „dicső őseink” győzelmes fegyvereikkel foglalták el ezt a hazát, és most felséges „Királyunknak jutott a dicsőség a magyar alkotmányt az idő szelleméhez idomítani”. Az országgyűlés nemesi osztálya – méltányolva a nemzet kívánságát – megosztotta kiváltságait a föld népével. Az uralkodó szentesítette az áprilisi törvényeket, és ezzel a nemzet elnyerte törvényes függetlenségét. A méltó ünneplés – Makra Imre szerint – azt jelenti, hogy megismerjük, majd teljesítjük is polgári kötelességeinket. Első és legszentebb kötelességünk, hogy féljük az Istent. Ha megfeledekezünk Istenről, akkor „ott a bűn üti fel pusztító táborát”.¹⁹

„A második, nem kevésbé szent kötelessége a polgárnak a hon szeretete” – folytatta a plébános. Egy „benső erő”, a honszeretet vonz szülőföldünkhöz, de ez még nem valódi hazaszeretet. Az igazi honszeretet ugyanis „tettekben nyilvánul, s ha hon java kívánja, áldozatra is kész”. Minden polgárnak elő kell mozdítani a „közjólétet”, és teljesítenie kell kötelességeit. A hazaszeretetből következik, hogy szeretni kell a haza valamennyi fiát is. „Megemlítsem-e – folytatta Makra Imre –, hogy a honszeretet e fölött minden jó polgártól megkívánja, miszerint a hazát fenyegető vész idejében hazájáért fegyvert fogjon, annak kül-, s belső ellenségeivel elszánt, hős lélekkel megküzdjen, a megtámadó ellenséget hazája szent határaitól visszaverje, a benső ellenség által a csendet, rendet, személy-, és vagyónbátorságot megháborítani, békés polgártársa tűzhelyét felforgatni ne engedje.”²⁰

Az alkotmányos polgár harmadik szent kötelessége a király tisztelete. Ahol a királytól megtagadják a törvényes engedelmisséget, „ott szomorú felbomlás fenyegeti a társas életet”. Befejezésül leszögezte, hogy Isten rendelésével szegül szembe az, aki a felsőségnek, a hatóságoknak ellenszegül, majd felszólította híveit, hogy

imádkozzanak fejedelmünkért, „dicső országlásáért”. Egy naponkénti imát is javasolt híveinek, amely röviden összefoglalta a „törvényesített forradalom” hitvallását:

„Tartsd meg Isten a Királyt,
Védjed a magyar hazát,
Istábold Kormányunkat
Áldj meg mindnyájukat.
Amen.”²¹

1848 májusában egyre érezhetőbbé vált Makón is a délvidéki nemzetiségi feszültségek növekedése. Makra Imrét püspöke – a politikai helyzetre való tekintettel – saját kérésére felmentette a plébániák látogatásának kötelezettsége alól.²² Eötvös József vallás- és közoktatásügyi miniszter már 10-én arról írt, miszerint lehetetlen, hogy a nép, amely „a múlt országgyűlés által adott anyagi és szellemi jókat már tetteleg élvezi, a rend útjáról kitérne”, ha azok, akiknek ez kötelessége, elmagyaráznák neki, hogy soha senki azt meg nem tette, mint a rendek, akik maguk helyébe a népet emelték. Kérte az ország egyházi elöljáróit, minden erejükkel hassanak oda a nép felvilágosítása érdekében. „Arra munkálni, hogy a nép jóakarátú és értelmes felvilágosításokban ne szűkölködjék, mindenkinek kötelessége; mindenek felett pedig kötelessége azoknak, kikre a népnek erkölcsi és vallásos oktatása van bízva” – írta.²³ A kormány rendeleteit az egyházmegyében pontosan kihirdették a szószékből, így Szemere Bertalan belügyminiszterét is, aki a lázadók által okozott károkat a bűnösökön túlmenően az érintett községekkel akarta megtéríteni.²⁴ Lonovics 19-én küldte szét egyházmegyéjében Eötvös levelét, és egyúttal örömet fejezte ki, hogy megyéje lelkészei a közcsend s nyugalom, a „tulajdon szentsége” és a törvényes eljáróság iránti engedelmesség megőrzése érdekében mindent megtesznek.²⁵ Szintén ekkoriban engedélyezte a magyar nyelvű hivatalos levelezés esetén a magyar köriratú pecsétek használatát,²⁶ és ekkor utasította papjait, hogy intseék türelemre híveiket a zsidósággal szemben.²⁷

1848. május 18-án tartottak a Makói espereskerület lelkészei gyűlést a nemzeti zsinatra és a remélt egyházmegyei szinódusra való felkészülés jegyében. Legfontosabb követelésük a megyei zsinat összehívása volt, amit azonban Lonovics csak a nemzeti zsinatot követően akart összehívni. A makói kerület lelkészei üdvözölték hazánk kivívott függetlenségét, és utaltak arra is, hogy Franciaországban és Németországban is napirenden van az állam és az egyház szétválasztása. Osztottak a „fölszabadított nép örömeiben”, egyúttal szorgalmazták az állam és az egyház közti viszony megváltoztatását (a katolikusok autonómiájának életbe léptetését) is, amit a hívők bevonásával láttak megvalósíthatónak: „Sőt, mivel az egyházi s világi katolikusok vallási érdeke egy és ugyanaz, megyei zsinatunkban, a keresztény hajdankor

ős szelleme szerint, az egész megyei katolikus közönséget óhajtánók képviseltetni, nem lévén nekünk a világ előtt semmi takarni valónk.”²⁸

A makói kerület papsága büszkén hirdette a változások szükségességét: „Mi polgárai vagyunk, s akarunk lenni a magyar hazának, a polgárok terheiben ’s kötelességeiben örömet osztozunk, s ennél fogva polgári jogokat is igénylünk; de szabadok akarunk lenni úgy az egyházi körben, mint a politikai téren.” Felvetették a főpásztorok kinevezésének eddigiektől eltérő módját, az alsópapság kor szükségleteihez illő ellátását, tanintézeteik biztosítását, a katolikus egyház autonómiájának törvénybe iktatását és az egyházmegyei nyugdíjalap reformját. Kéréseiket a nagyobb nyomaték kedvéért sajtó alá bocsátották.²⁹

Lonovics püspök 1848. június 13-án válaszolt a kerületi gyűlés javaslataira. A megyei és nemzeti zsinat tartására vonatkozó kérelmet már teljesítette – kezdte válaszát –, továbbá örömeinek adott hangot, mivel a kerület papsága „épületes részvétellel” figyeli az egyház érdekeit. Leveléből az is világossá vált, hogy a nemzeti zsinat előtt csak papi tanácskozást, nem pedig egyházmegyei színódust akar tartani. Öröm volt számára, hogy „kerületbeli lelkésztársai” épületes részvétellel figyelik az egyház érdekeit. A magyarhoni főpásztorok figyelmét sem kerülték el ezek a problémák – folytatta a püspök –, de az egyházi törvények nem engedik, hogy a világi katolikusok a megyei, illetve a nemzeti zsinaton részt vegyenek. Remélte, nem a püspöki hatalommal kapcsolatban óhajtának zsinati intézkedést, „mert a főpásztorok kormányzási joga isteni eredetű lévén, annak korlátozása vagy ’kezelésének megállapítása’ megyezsinati tanácskozás tárgya nem lehet.”³⁰ Ugyanakkor pozitívan reagált a papság nyugdíjával kapcsolatos javaslatokra, amelyek megvitatását a zsinatot előkészítő tanácskozásra halasztotta.³¹

1848 júniusában engedélyezte a makói kerület lelkészeinek kérésére Lonovics püspök, hogy a hozzá intézett kérvényeket, illetve a kerületi jegyzőkönyveket magyar nyelven terjesszék fel.³² A hónap végétől az első népképviselői országgyűlésért „minden vasár és ünnepnap a nagymise után öt miatyánk és üdvözlégyet” imádkoztak a templomban a hívek anyanyelvén, a papok pedig a szentmisékben a mindennemű szükségre meghatározott és a békéért előírt könyörgést is elmondták.³³

Július elején Makra Imre egy újabb segédlelkész alkalmazását kérte előljárójától. Mint írta:

„Jó ideje immár, hogy egy segéddel húzom a jelen körülményekben kétszerezsen terhes igát; de még fontosabb tekintet alá esik az, hogy minden órán várom a fölhívást, hogy egyikünk az indulásra kész megyei nemzetőrséget táborba kísérje, mit nem csak a veszély fenyegette haza iránti kötelességből, de meg kell tennünk azon okból is, mert mi a hazafiúi ezen kötelességről a néphez már sokat szólottunk.

Ily népes s terhes ellátású egyházat, mint a makói, ily körülményekben, mint a mostaniak, egy lelkészre hagyyni nem lehet.

Esdek tehát Méltóságodnak, méltóztassék a körülményeket tekintetbe venni s mellém mielőbb még egy segédet annál is inkább rendelni, mivel Makón állíttatott fel a kórház is, azon nemzetőrök részére, kik nemcsak Csanád megyéből, de a szomszéd megyékből is táborba kelnek, ha majd a szükség parancsolta harcban a hazáért megsebesülnek.³⁴

Fábry Ignác püspöki helynök erre először Köszegehy Antalt,³⁵ majd az ő helyére az aradi származású Varjassy (Vranovits, Varjasi) Jakabot (1820–1886) rendelte Makóra, aki szívesebben maradt volna Szegeden, és sokáig halogatta az elindulást. 1848 szeptemberében Varjassy is részt vett Gaal Damaszcén, Szabados József és Bizek Károly társaságában a megyei „köztanácskozmányban”, amely a tervezett nemzeti zsinat előkészítését szolgálta, és amely a polgárháborús helyzet miatt dolgavégezetlenül oszlott szét.³⁶

1849. február 21-én jelentette a makói helynökségnek Makra Imre makói esperes-plébános, hogy Varjassy beállt a honvédek közé, és – ezt már mi tesszük hozzá – nevét is valamikor ekkortájt magyarosíthatta.³⁷ A 42. honvédszázalójban, majd a makói térparancsnokságon szolgált. 1849. április 9-én áttért a református hitre, és feleségül vette Temesváry Gizellát. Részt vett a délvidéki hadjáratban, május 13-án hadnaggyá léptették elő a 104. honvédszázalójban. Július 14-én megsebesült a hegyesi ütközetben.³⁸ Fábry Ignác káptalani helynök csak annyit tudott róla 1850. március 28-án, hogy áttért a református hitre, és törvénytelen házasságra lépett egy lánnyal. Mint egykori honvédet, az osztrákok besorozták a császári hadseregbe.³⁹ 1852-ben Csajághy Sándor püspök arról értesítette Ébner József pécskai plébánost, hogy Varjassy Jakabot kiközösítették a katolikus egyházból.⁴⁰

Visszatérve 1848 júliusához, a makói római katolikus közönség Csanád vármege állandó bizottmányához folyamodványt nyújtott be, „melyben a harangoknak eddig az egyház pénztárába folyt és ennek szükségeire fordított jövedelmét” a község pénztárával kérte egyesíteni. A csanádi szentszék azonban – Makra Imre véleményével egyetértve – elutasította az egyház jövedelmének eltulajdonítását.⁴¹

A hivatalos lap, a *Közlöny* tudósítójának is feltűnt a nemzetőr csapatok lassú, vontatott gyülekezése Makón: „Átalán véve, rendes községeinkből való őrseregek e' hazafias kötelesség teljesítése iránt nem a legnagyobb rokonszenvvel vannak. Oka: a külső mezei munkától elfoglaltatás, [!] s ezen ürügy alatt alattomban félreértelmező némely álpróféták mételyes beszédének a népre kedvező hatása; a népnek a fegyverben nem csak gyakorlatlansága, hanem a' régi rendszer következtében azzal általános ismeretlensége, és mind ez ideig is védelmi eszközök nélkül léte.”⁴²

A július 19-én tartott bizottmányi ülésen vetődött fel, hogy lelkészeknek is el kellene kísérni a nemzetőröket a táborba. Makra Imre így tudósította az egyházmegye vezetését a kialakult helyzetről:

„Csanád megye által folyó hó 19-én Makón tartott bizottmányi ülésen, a holnapi napon táborba indítandó megyei nemzeti őrsereghez a római katolikusok részére tábori lelkésznek kineveztetvén; a körülmények kötelességemé teszik, hogy az indulókkal magam elinduljak.

Szándékom egyedül az lévén, hogy ezen készségemmel is buzdítsam azokat, kiket a csend, rend és béke fenntartására és a haza védelmére felsőbbi rendelet-nél fogva többször ösztönöztem; egyházamtól és kerületemből legfejebb 14 napig maradok távol, amidőn, ha szükség leend, segédem egyike által váltatom majd fel.

Egyházam körül, távollétem idejére kellően intézkedtem, kerületembe az eddig eljutott körrendeleteket kiküldöttem, a nemzeti zsinatban tárgyalandó pontok feletti tanácskozás végett jövő augusztus hó 16-ra rendkívüli kerületi gyűlést hirdettem. Ezek fölött a lefolyt tanévben a kerületi elemi tanodai ifjúság szám szerénti jegyzékének béküldését, segédemnek oly utasítással meghagytam, hogy mihelyt az általam mai napon felszólított tanodai igazgatók részletes jelentésüket ez iránt beadják, azokat egybefoglalva legottan útnak indítsa.”⁴³

Július 22-én tudatta a csanádi káptalan, hogy Lonovics Józsefet az uralkodó egri érsekké nevezte ki, a csanádi püspökség élére pedig Horváth Mihályt emelte fel.⁴⁴ Közben Makra Imre számára augusztus 1-jén véget ért a tábori szolgálat. Augusztus végén a császárpárti Fábry Ignác püspöki helynök lemondott, és helyére Lonovics a magyar kormány iránt lojális Róka József éneklőkanonokot nevezte ki.⁴⁵ 1848 szeptemberében a horvát veszély elhárítása érdekében utasították a papságot, hogy a szószékről olvassák fel a kormány rendeleteit.⁴⁶ A makói nemzetőrség tagjai rendszerint elhanyagolták a fegyvergyakorlatokat, ezért Szórád János őrnagy, a Csanád megyei nemzetőrség parancsnoka – immáron sokadik alkalommal – Makra Imre segítségét kérte:

„A makói nemzetőrség nem fogván fel a hon veszedelemben létét, nem a nemzetőrség dicsőségét s szükségét, oly hanyagul jár el hivatásában, hogy minden becsületes magyarnak csak borzadni kell a lelketlenségétől, mit naponta szomorúan tapasztalok.

Megkérem ezek nyomán Főtisztelendő urat, mint kinek a szó-szentszékéből szavai a népre legnagyobb hatással vannak, szíveskedjen a legközelebb reánk jövő vasárnapon a népnek értelmébe önteni, miszerint a Hon jelen körülményei között csak a fegyver a szer, mellyel Honunkban, városunkban s nemzetiségünkben magunkat fenntarthatjuk, s akkor is csak úgy, ha a fegyverrel bánni tudunk, azért a fegyvergyakorlatra megteendő rendeleteimet úgy nézzék, mint legszentebb kötelességüket, mellyel Istennek, a Hazának, s önmagának minden becsületes magyar tartozik –, tudtokra adván egyszersmint azt is, hogy magam szégyelleném, ha találkoznék magyar, kit most fenyegetéssel vagy éppen az előírt büntetésekkel kellenék fegyvergyakorlatra kényszeríteni.”⁴⁷

1848. november 2-án Róka József helynök a temesvári főhadparancsnoksággal, illetve várparancsnoksággal elmérgesedő viszonya miatt Makóra helyezte át székhelyét. Az egyházmegye kormányzata azonban nem ekkor, hanem majd csak 1849. február 10-én szakadt ketté.⁴⁸ November végén, illetve december első két hetében olvasták fel a makói kerület templomaiban a püspökök október 25-én kelt pástorlevelét, amely a magyar kormány támogatására szólította fel az embereket. Róka József helynök annyit fűzött hozzá a körlevélhez, hogy a „hazának megmentése, s az e célra vezető eszközök lelkiismeretes használata nem csak honpolgári, hanem vallási szoros kötelességünk is”.⁴⁹ A magyar kormány rendeleteit 1849 januárjában is kihirdették az egyházmegyében, így például a papságnak kellett megmagyarázni a híveknek, hogy tilos az ellenségnek árut szállítani, illetve azzal levelezni. Makón arra is volt példa, hogy Csanád megye kérésére a szószekről olvasták fel és magyarázták meg a képviselőház 1849. január 13-i ülésének jegyzőkönyvét.⁵⁰

Makra Imrének az ordináriusaival kapcsolatos viszonyát beárnyékolta a 15 öl puha tűzifáért folytatott heves küzdelme. Kőszeghy László püspök 1803. szeptember 26-án tartott egyházlátogatása során a makói két káplánnak 75-75 forintot (ft-ot), a plébánosnak pedig 15 öl puha tűzifa kiutalását rendelte el az uradalmi pénztárból. Török Antal püspök ezt megszüntette, majd hasonlóan járt el Lonovics József is. Azonban Makra elődje, Róka József makói plébános felterjesztésére mind neki a 15 öl tűzifát, mind a káplánoknak a 150 ft-ot kiszolgáltatták. Makra 1836. március 1-jén váltotta Rókát a makói plébánián. 1848 szeptemberéig a 150 ft-ot megkapta, de a 15 öl tűzifát nem, pedig 1840-ben ezt is kérvényezte püspökétől. Ezért 1849. január 26-án kérte Róka József helynöktől (a korábbi makói plébánostól) a 15 öl tűzifa kiszolgáltatását és a káplánok további támogatását. A kérésre Horváth Mihály kinevezett püspök válaszolt, akit időközben beiktattak a püspöki javak élvezetébe.⁵¹

A kinevezett püspök mellőzte azt a kérdést, hogy Kőszeghy Lászlónak volt-e joga utódaira nézve kötelező vállalást tenni. Rámutatott arra, hogy a makói plébános a törvény szabta 1 telek helyett 2½ telket nyert; ez és az ágybér bőven elegendő a plébános és a két káplán javadalmazására. Egyetlen irat sem bizonyítja, hogy Török ezt utódaira is értette, 1822-ben pedig azért helyezték vissza a plébánost ágybéri jogaiba, hogy káplánjait el tudja látni. Az 1835-ös egyházlátogatás az 1803-as szabályokat megváltoztatta, így szerinte az ajánlat az uradalom tetszésétől függő kegyadomány. „A dolog jogi tekintetben így állván – folytatta Horváth –, az ön által kért 15 öl tűzifát, mely sem maga Kőszeghy László püspök úr, sem utóda által természetben soha meg nem adatott, s legközelébbi elődöm Lonovics püspök által is önnek soha, elődjének pedig rövid ideig, csak személyére adatott meg, miután önnek a város egyébként is elég tűzifát szolgáltat, én sem vagyok hajlandó megadni.” A segédlelkészek 150 ft-ját megadta, sőt elrendelte, hogy azt ezentúl ezüstpénzben

adják ki. Nem kételkedett abban sem, hogy ez Makrát ösztönözni fogja a káplánok fizetésének javítására.⁵²

Makra nem adta fel a harcot, a szabadságharc leverését követően a forradalmárok által elkövetett méltánytalanságként adta elő az ügyet, így aztán Gaál Eduárd – Békés, Csanád és Csongrád megye, valamint Szeged császári biztosa – 1849. november 1-jén elrendelte a 15 öl puha tűzifa kiszolgáltatását, mindazonáltal elvárta az uradalmi ügyész nyilatkozatát is. Makrának azonban nem volt szerencséje, mert 1851-ben az ügy újra az egyházmegye akkori vezetője, Fábry Ignác káptalani helynök elé került,⁵³ így arról ismét le kellett mondania. Ezt erősíti meg az 1859-es egyházlátogatási jegyzőkönyv is, amely szerint 1835 óta „a plébános jövedelméből kiesett 15 öl puha tűzifa”.⁵⁴

1849 február elején a Torontál megyéből a szerb felkelők elől elmenekült lakosság számára rendeztek gyűjtést, Makón 139 ft 30 krajcár (kr) gyűlt össze, amit Makra átadott Mihálovics József akkori csanádi helynöknek.⁵⁵ Március közepén a torontáli menekültek számára a makói kerületből összesen 219 pft 17 kr folyt be (Horváth Mihály 100 pft-ot, Róka József 20 pft-ot adományozott). A kovácsházi lelkész helyben kiosztotta a befolyt adományokat, a makói helynök pedig 151 ft 27 kr-t a Makón tartózkodó legszegényebb menekültek között osztott ki. A fennmaradó 65 pft-ot azzal küldte át Makra Imrének, hogy 15-15 ft-ot a földéaki, a nagylaki és palotai, 20 pft-ot pedig az apátfalvi lelkészhez továbbítson szétosztás végett.⁵⁶

1849. február 21-én a honvédnek állt Varjassy Jakab helyére először Fodor Endrét, majd a rendelkezést megváltoztatva ifj. Arleth Józsefet nevezték ki káplánnak.⁵⁷ A makói nemzetőrség teljesítménye továbbra sem javult, 1849. február 23-án csak kevesen és azok is meglehetősen rendetlenül jelentek meg a gyülekezési helyükön egy riadó után. A hibákat kijavító rendeletet ismét a szószékről kellett felolvasni.⁵⁸ A hónap végén Makra felszólította a makói városi tanácsot, „hogy a makói tábori kórodában elhunyt sorkatonák s honvédek temetéséhez koporsót adjon a város részéről, hogy így a rossz hatás, mellyel azoknak koszos, s ruházat nélküli eltemetésök a népre van, elháríttassék”.⁵⁹

A plébániai adminisztrációt főként a házasságkötésekkel kapcsolatos háromszori kihirdetés alóli felmentések, illetve a halotti bizonyítványok kiállítása terhelte meg. Így kért és kapott például a háromszori kihirdetés alól mentesítést 1849 tavaszán Magyar János és Czákó Rozália, akik mindketten Nagybecskerekéről menekültek el.⁶⁰ Szintén rendszeresen adtak kölcsön bizonyos összegeket az egyházközség pénztárából is. 1849. március 3-án Mihálovics József ideiglenes helynök arról tudósította a plébánosokat, hogy „jelen helyzetben az olajszentelést nem tudják hon végezni”, ezért Nagyváradról fognak szentelt olajat hozatni. A keresztkút szentelését pünkösöd előnapjára kellett halasztani, szent olajért pedig húsvét utáni 2. vasárnap kellett eljönni Makóra, a püspöki palotába.⁶¹ A makói helynökség május 5-én kelt

rendeletének megfelelően „a nyert győzedelmek” megünneplésére a makói egyházban május 28-án 9 órakor került sor, egy nappal később pedig az elesettekért tartottak gyászmisét.⁶² 1849. május 18-án döntött a makói szentszék arról, hogy június 4-én Makón újra elindítják a papnövendékek oktatását.⁶³

Az események rekonstruálása 1849 májusától kezdve egyre nehezebbé válik, mivel a szabadságharc leverését követően a politikailag kompromittálónak tűnő határozatokat ollóval kivágták a protokollumokból, a vonatkozó iratokat pedig igyekeztek megsemmisíteni. Annyit így is meg lehet állapítani, hogy Makra Imre részt vett a Makón ülésező szentszék munkájában. Május 9-én Makra a magyarországi minisztériumhoz fordult a temetőben lévő fű község általi eltulajdonítása miatt.⁶⁴ Ezt a tiltakozást 1849. október 31-én megismételte, igaz, akkor már Dégi István bíró lépését „némely népizgatók” hatásának tulajdonította.⁶⁵ A háttérben az állhatott, hogy a hívek ekkoriban rendszeresen megtagadták a makói lelkész járandóságainak a kifizetését, így a plébános kénytelen volt a makói járás főszolgabírójának segítségét kérni.⁶⁶

Június 4-én érkeztek meg a keresztes hadjárat kihirdetésével kapcsolatos minisztériumi rendeletek, amelyeket a makói espereskerületben pontosan betartottak.⁶⁷ Az erről készült jelentéseket Makra Imre esperes-plébános június 25-én mutatta be a makói helynöknek, aki ekkor már ismét Róka József volt, és külön is megemlítette „a makói egyházban végzett közkönyörgést”.⁶⁸ A makói plébános június 27-én az általa ingyen szolgáltatott misebor „illő áron” történő megtérítését szorgalmazta az egyházi pénztárból.⁶⁹ Mivel a hadihelyzet kezdett aggasztóvá válni, augusztus 1-jén az alespereseket – amennyiben megszakadna kapcsolatuk az egyházmegye vezetésével – további, széles körű felhatalmazásokkal látták el.⁷⁰ 1849. augusztus elején a császári csapatok elfoglalták Makót, Róka József helynök elmenekült. A makói vikáriusi hivatalban egyedül Oltványi Pál maradt, akit Mihálovics József már korábban Temesvárra akart küldeni, de nem vállalta az utat. Most viszont – Fábry Ignác temesvári helynök sürgetésével összhangban – Oltványi Pál összehalkolta az iratokat, és augusztus 18-án szerencsésen megérkezett Temesvárra.⁷¹

Szeptemberben már Makrának – akit nem vontak felelősségre 1848/49-es szerepvállalása miatt – Haynau kiáltványait kellett kihirdetnie. Szintén ekkor került sor Scitovszky János prímás, esztergomi érsek rendeletére a teológiai tárgyak oktatásában és a papsággal való levelezésben a latin nyelv visszahozatalára.⁷² Rózsa Ferenc makói káplán, aki Bécsben, a Pazmaneumban tanult tovább, igazolást kért és kapott arról, hogy nem vett részt a forradalomban,⁷³ a másik káplánt, a református hitre tért Varjassy Jakabot pedig – amint arra már utaltunk – kiközösítették a katolikus egyházból.⁷⁴ A szabadságharc leverését követően az egykori honvéd hadnagy, Varjassy Jakab, aki Battonyán élt, nem tudta elkerülni a felelősségre vonást. 1852. január 17-én szállították el Nagyváradra, hogy ügyét kivizsgálja a hadbíróóság.

Tevékenységéről még Csajághy Sándor csanádi püspöknek is írásban kellett nyilatkoznia. A vizsgálat feltárta, hogy 1849 februárjában elhagyta makói kápláni állását, Szegedre jött, és belépett a honvédségbe. Először a szegedi katonai kerület, majd a hódmezővásárhelyi térparancsnokság irodájában szolgált, azután, 1849. március 4-én Makóra rendelték, ahol néhány napon át honvédtoborzással foglalkozott. Ezt követően visszatért Hódmezővásárhelyre, ahol március 31-én áttért a református hitre, és április 9-én elvette feleségül Temesváry Gizellát. Közben Varjassyt saját kérésére áthelyezték a 42. zászlóaljhoz. Április 10-én Szegedre érkezett, ahol Földváry őrnagy mellett szolgált a 104. zászlóalj irodájában. 1849. május 13-án nevezték ki hadnaggyá, Guyon Richárd hadosztályába osztották be. A fegyverletételig szolgált, de később alkalmatlanság miatt nem sorozták be a cs. kir. hadseregbe.⁷⁵

Ezt követően Battonyára költözött, majd Tarnay László főszolgabíró irodáján dolgozott, végül 1850 októberétől letartóztatásáig becsüsként dolgozott a Nagyvárad kerületi Széna Bizottmányánál, szintén Battonyán. Mivel feleségével házasságuk során nem tartották be a törvényi előírásokat, ezért azt érvénytelenítették, de 1851. november 5-én Kisperegen újra összeházasodtak. A toborzás esetén Varjassy felsőbb parancsokra hivatkozott, amit vallomásában Makra Imre is megerősített. A nagyvárad cs. kir. hadbíróóság 1853. november 8-án kötél általi halálra és vagyonelkobzásra ítélte, az uralkodó azonban ezt kegyelem útján 1854. január 14-én – a vagyonelkobzás fenntartása mellett – a vizsgálati fogság betudásával négyéves várfogságra mérsékelte. 1856-ban amnesztiával szabadult, ügyvédi írnokként, majd jegyzőként dolgozott Battonyán, végül a kiegyezést követően aljárásbíró lett Kisjenőn.⁷⁶

Összegzéséként elmondhatjuk, hogy a makói plébánia történetét 1848/49-ben alapvetően meghatározta a bánsági harctér közelsége. Makra Imre esperes-plébános az alkotmányos monarchia őszinte híve volt, ezt bizonyítja 1848. április 30-án tartott ünnepi szentmiséjén elmondott prédikációja is. Munkája különösen nyáron vált terhessé, amikor a nemzetőrségnek is szüksége volt papra, ráadásul Makón egy kórház felállítására is sor került. A plébános feladatai az ősz folyamán tovább szaporodtak, hiszen a nemzetőrségi szolgálat, illetve a fegyvergyakorlatok értelmét is neki kellett elmagyarázni híveinek. A makói katolikusok derekasan kivették részüket a Torontál megyéből elmenekült magyarok megsegítéséből. Említésre méltó, hogy a makói plébánia egyik káplánja, Varjassy Jakab 1849 februárjában belépett a honvédek közé, ahol később hadnagyi rangot ért el. A makói plébánián és az espereskerületben is pontosan betartották az ún. keresztes hadjárattal kapcsolatos rendelkezéseket, 1848 őszén viszont már Makra Imrének is Haynau kiáltványait kellett kihirdetnie hívei előtt.

JEGYZETEK

- 1 *Schematismus venerabilis cleri dioecesis Csanádiensis ad annum Jesu Christi MDCCCXLVIII.* Temesvár, d.n. 87–88.
- 2 Valjavec, Fritz: *Der Josephinismus. Zur geistigen Entwicklung Österreichs im 18. und 19. Jahrhundert.* Brünn – München – Wien, 1944. 35–45.
- 3 Winter, Eduard: *Der Josephinismus. Die Geschichte des österreichischen Reformkatholizismus 1740–1848.* Berlin, 1962. 315–355.
- 4 Hermann Egyed: *A katolikus egyház története Magyarországon 1914-ig.* München, 1973. 420–429; Valjavec és Winter magyarországi interpretációjáról: Khavanova, Olga – Forgó, András: *Die Rezeption der Werke von Fritz Valjavec und Eduard Winter in den ungarischen Geisteswissenschaften,* In: Fillafer, Franz Leander – Wallnig, Thomas (Hg.) *Josephinismus zwischen den Regimen. Eduard Winter, Fritz Valjavec und die zentral-europäischen Historiographien im 20. Jahrhundert.* Wien – Köln – Weimar, 2016. 240–258.
- 5 Juhász, Koloman – Schicht, Adam: *Das Bistum Timișoara-Temesvár. Vergangenheit und Gegenwart.* Timișoara, 1934.109–112.; Roos, Martin: *Erbe und Auftrag. Die alte Diözese Csanád. Zwischen Grundlegung und Aufteilung 1030 bis 1923.* Teil 2: vom Barock bis zur Revolution 1718–1850. Teilband b/1800–1850. [München,] 2012. 121–185.; Zakar, Péter – Klieber, Rupert: *Josef Lonovics (1793–1867),* In: *Die Bischöfe der Donaumonarchie 1804 bis 1918. Ein amtsbiographisches Lexikon.* Hrsg. Von Klieber, Rupert. Band I. Die röm.-kath. Kirchenprovinzen Gran, Kalocsa, Erlau im Königreich Ungarn. Berlin, 2020. 357–361.
- 6 Sarnyai Csaba Máté: *Polgári állam és katolikus egyház (1848. március–december). A katolikus autonómia-törekvések megjelenése.* Budapest, 2002.30.
- 7 *Religio és Nevelés, 1848/2. félév 69. sz. (1848. december 7.)* 539–540.
- 8 *Gróf Batthyány Lajos miniszterelnöki, hadügyi és nemeztörri iratai.* S. a. r. Urbán Aladár. I-II. k. Budapest, 1999. I. k. 152.
- 9 *Biographisches Lexikon des Banater Deutschtums.* Hrsg. von Petri, Anton Peter. Marquarstein, 1992. 1190; Lakatos Pál – Orbán Imre: *Egyházlátogatás a makói Szent István-plébánián 1835-ben és 1859-ben (I. rész).* In: *Történeti tanulmányok 1. (A Móra Ferenc Múzeum Évkönyve)* Szerk.: Zombori István. Szeged, 1995. 78. (a továbbiakban: Lakatos – Orbán 1995.)
- 10 *Temesvári Római Katolikus Egyházmegyei Levéltár Personalien Makra Imre 1836.* 426. (a továbbiakban: TRKEL)
- 11 Lakatos – Orbán 1995. 108. Igaz, hogy ezek az adatok 1859-re vonatkoznak, de a plébánosok kiszolgáló személyzete csak ritkán változott, többnyire valamilyen egyházfegyelmi probléma esetén, amiről Makra esetében nincs tudomásunk.
- 12 Lakatos – Orbán 1995. 96.
- 13 Lonovics József – Makra Imrének. Pozsony, 1848. március 26. Szent István Király Plébánia Levéltára, Makó Litterae Officii Ordinariatus Csanadiensis, Encyclicae et Currentales de Anno 1848/1849. 1848: szám nélkül. (a továbbiakban: SzIKPL Litt. Off.)
- 14 Bánhidy Albert – Makra Imrének, Makó, 1849. március 29. SzIKPL Litt. Off. 1848: szám nélkül.
- 15 SzIKPL Litt. Off. 1848:706.
- 16 SzIKPL Protocollum Exhibitorum Officii VADiaconalis et Parochialis Makóensis de Anno 1848 (1849) 1848. Nr. 72. (a továbbiakban: SzIKPL Protocollum)
- 17 *Makó története a kezdetektől 1849-ig.* Szerk: Blazovich László, Makó, 1993. 437.
- 18 SzIKPL Litt. Off. 1848:718, 753.
- 19 *Egyházi beszéd, melyet Ő császári királyi apostoli fősége V. Ferdinánd dicső születésünnepe alkalmával a makói szentegyházban mondott Makra Imre alesperes makói plébános 1848-iki April 30-án.* Szeged, 1848. 3–4. (a továbbiakban: Makra 1848.)
- 20 Makra 1848. 6.

- 21 Makra 1848. 7.
- 22 SzIKPL Litt. Off. 1848:822.
- 23 Eötövös József – Lonovics Józsefnek. Budapest, 1848. május 10. SzIKPL Litt. Off. 1848: szám nélkül.
- 24 SzIKPL Litt. Off. 1848:1017.
- 25 SzIKPL Litt. Off. 1848:944.
- 26 SzIKPL Litt. Off. 1848:953.
- 27 SzIKPL Litt. Off. 1848:954.
- 28 Religio és Nevelés, 5/45. (1848. június 8.) 400–402; a május 18-i felterjesztéseket az eredeti tisztázat alapján közölte *Zsinatok a csanádi egyházmegyében a 19-20. században*. S.a.r., jegyz., bev.: Zakar Péter. Budapest, 2016. 148–154.
- 29 Uo.
- 30 SzIKPL Litt. Off. 1848:1092.
- 31 SzIKPL Litt. Off. 1848:1094.
- 32 SzIKPL Litt. Off. 1848:1095.
- 33 SzIKPL Litt. Off. 1848:1183.
- 34 TRKEL Personalien Varjassy Jakab 1848:1266.
- 35 Életrajza: Zakar Péter: *A Csanádi egyházmegye az 1848/49-es forradalom és szabadságharc időszakában*. Budapest, 2021. 102–105. (a továbbiakban: Zakar 2021.)
- 36 TRKEL Protocollum 1848. Nr. 1569.
- 37 TRKEL Protokollum 1849. [Makó] Nr. 128.
- 38 Bona Gábor: *Hadnagyok és főhadnagyok az 1848/49. évi szabadságharcban*. I–III. k. Budapest, 1998–1999. III. k. 426. (a továbbiakban: Bona 1998–1999.); Habermann Gusztáv: *Személyi adattár a szegedi polgár-családok történetéhez*. Szeged, 1992. 294.
- 39 Fábry Ignác – Scitovszky Jánosnak. Temesvár, 1850. március 28. Esztergomi Primási Levéltár Scitovszky-akták Cat. 21. 1417. cs. Acta Iudicii deleg. polit. Compromissos concernentia. Szám nélküli eredeti tisztázat.
- 40 TRKEL Personalien Varjassy Jakab 1852: 2804.
- 41 SzIKPL Litt. Off. 1848:1281
- 42 Közlöny, 1. évf. 49. sz. (1848. július 28.) 232.
- 43 TRKEL Personalien Makra Imre 1848:1389.
- 44 SzIKPL Protocollum 1848. Nr. 160.
- 45 SzIKPL Litt. Off. 1848:1412.
- 46 SzIKPL Litt. Off. 1848:1629.
- 47 Szórád János – Makra Imrének. Makó, 1848. október 6. SzIKPL Litt. Off. 1848: szám nélkül.
- 48 Zakar 2021. 58–68.
- 49 SzIKPL Litt. Off. 1848:1807.
- 50 Simon József – Makra Imrének. Makó, 1849. január 24. SzIKPL Litt. Off. 1848: szám nélkül.
- 51 Horváth Mihályt 1848. december 25-én iktatták be a püspöki javak élvezetébe. Zakar 2021. 199.
- 52 SzIKPL Litt. Off. 1848:81.
- 53 Makra Imre – Fábry Ignácnak. Makó 1851. január 16. SzIKPL Litt. Off. 1851: szám nélkül.
- 54 Lakatos – Orbán 1995. 111.
- 55 SzIKPL Litt. Off. 1849:105.

- 56 TRKEL Protocollum 1849. (Makó) 151.
- 57 SzIKPL Litt. Off. 1849:129., 136.
- 58 Rendelet. Makó, 1849. február 24. SzIKPL Litt. Off. 1849: szám nélkül.
- 59 SzIKPL Protocollum 1849. Nr. 48.
- 60 TRKEL Protocollum 1849. (Makó) Nr. 141.
- 61 SzIKPL Litt. Off. 1849:144.
- 62 TRKEL Protocollum 1849. (Makó) 1849. Nr. 310.
- 63 TRKEL Protocollum 1849. (Makó) 1849. Nr. 282.; Kováts Sándor: *A csanádi papnevelde története. A mai papnevelde megnyitásának első centenáriuma alkalmából. 1806–1906.* Temesvár, 1908. 405.
- 64 SzIKPL Protocollum 1849. Nr. 96.
- 65 SzIKPL Litt. Off. Makra Imre – Cs, kir. kerületi főbiztosnak. Makó, 1849. október 31. 1849: szám nélkül.
- 66 SzIKPL Protocollum 1849. Nr. 116.
- 67 SzIKPL Protocollum 1849. Nr. 114.
- 68 SzIKPL Protocollum 1849. Nr. 129.
- 69 SzIKPL Protocollum 1849. Nr. 134.
- 70 SzIKPL Protocollum 1849. Nr. 159.
- 71 *Az 1848 és 1849-ik évi szabadságharcban részt vett római és görög katolikus paphonvédek albuma.* S. a. r. Ambrus József. Nagykikinda, 1892. 269.
- 72 SzIKPL Litt. Off. 1849:325.
- 73 SzIKPL Litt. Off. 1849:910.
- 74 TRKEL Personalien Varjassy Jakob 1852: 2804.
- 75 Hadtörténelmi Levéltár Nagyváradi cs, kir. hadbíróóság 1852-75 201-209. fol. (a továbbiakban: HL)
- 76 HL Nagyváradi cs. kir. hadbíróóság 1852-75 210-214. fol; Bona 1998–1999. III. k. 426.